

дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук М. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / М. Ковальчук // Початкова школа. – 2008. – №10. – С. 1–3.
2. Сухомлинський В. О. Вічна тополя. Казки, оповідання. Етюди: Для молодшого шкільного віку / В. О. Сухомлинський. – К.: Генеза, 2003. – 272 с.
3. Сухомлинська О. В. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурологічному вимірі / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. 2007. – №7–8. – С. 3–7.
4. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина / В. О. Сухомлинський. – К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1965. – 80 с.

REFERENCES

1. Kovalchuk, M. (2008). *Pedagogika V. O. Sukhomlinsky – pedagogika XXI stolitty*. [Pedagogics V. O. Sukhomlinsky – pedagogy of the XXI century]. Kyiv.
2. Sukhomlinsky, V. O. (2003). *Vichna topoly. Kazki, opovidanny. Etudi*. [Everlasting poplar. Fairy

tales, stories. Etudes]. Kyiv.

3. Sukhomlinska, O. V. (2007). *Hudozny spadchina V. Sukhomlinskogo v kulturologichnomu vimiri*. [The artistic heritage of V. Sukhomlinsky in the culturological dimension]. Kyiv.

4. Sukhomlinsky, V. O. (1965). *Zob u serthi zila Batkivzhna*. [That the motherland lived in the heart]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХОМУК Інга Петрівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 100.

Наукові інтереси: творча спадщина В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHOMUK Inga Petrivna – Deputy Director for Educational Work of Krivoy Rog Secondary School № 100. V. O. Sukhomlinsky’s creative heritage.

Circle of scientific interests: V. O. Sukhomlinsky’s creative heritage.

*Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий*

УДК 371.13:373.5

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка

СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Модернізація національної вищої школи як особливо актуальну виділяє проблему якій професійної підготовки вчителя. Розвиток соціально-професійної зрілості особистості педагога належить до пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти, оскільки він пов’язаний із підвищенням ефективності майбутньої професійної діяльності. Одним із шляхів розв’язання згаданих вище завдань є звернення до творчої спадщини видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського, який вважав учителя центральною фігурою навчально-виховного процесу, розробив систему вимог до його професійної підготовки. Педагогічний доробок педагога має різноплановий, багатоаспектний характер. Предметом уваги В. Сухомлинського були особистісний та професійний розвиток вчителя, процеси формування педагогічної й

професійної культури, самореалізація та розвитку творчої індивідуальності вчителя в професійній діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблеми соціально-професійної зрілості особистості досліджували М. Лебедик, В. Радул, Т. Хмурина, Г. Яворська та ін. Окремі аспекти проблеми розкриваються у працях О. Ганжі, Я. Галети, Т. Комар, О. Коптевої, О. Михайлова та ін. Проте, варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки питання соціально-професійної зрілості не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях.

Зауважимо, що в сучасних науково-педагогічних дослідженнях існує кілька визначень змісту соціально-професійної зрілості. Зокрема, А. Хмурина під соціально-професійною зрілістю розуміє «інтегративну якість особистості, що

розкривається через особисту, академічну, соціальну та професійну зрілість і проявляється в її прагненні до самовизначення, самореалізації, ініціативності, соціальної відповідальності, творчого підходу до вирішення професійних завдань» [17]. На думку Г. Яворської, соціально-професійна зрілість – це «стан особистості, що виникає в результаті досягнення рівня розвиненості, за якого формуються соціальні та професійні якості, що в своїй сукупності виявляють соціально-професійну сутність самої особистості» [18, с. 49]. За О. Коптевою, поняття «професійна зрілість» можна визначити як властивість суб'єкта праці, що характеризується вищим рівнем особистісного та професійного розвитку і проявляється у високому професіоналізмі, кваліфікації та компетентності, а також у гармонійному розвитку моральних, етичних, культурних, соціальних і професійно значущих якостей і рис особистості. Соціальну зрілість варто розглядати, – зауважує дослідниця – як таку, що віддзеркалює рівень розуміння особистістю свого місця в суспільстві, межу відповідальності у виконанні своїх обов'язків та здійсненні вчинків, погляди й переконання та їх застосування в житті, відповідно до засвоєних нею соціальних норм. Соціальна зрілість – інтегральна характеристика особистості, тому виражає певний якісний стан її розвитку, такий ступінь оволодіння людиною досвідом, що дозволяє їй виступати повноправним суб'єктом суспільно-практичної діяльності [2, с. 4].

Грунтовний аналіз сутності соціальної зрілості вчителя дається у дослідженнях В. Радула [4; 5; 6; 7; 8; 9 та ін.]. Вчений, досліджуючи проблему соціальної зрілості молодого вчителя до її змісту включає активну життєву позицію, досягнення єдності виховання та самовиховання, прагнення самої особистості до якомога швидшого досягнення соціальної зрілості. Моделлю соціальної зрілості, на його думку, є взаємозв'язок самореалізації та соціальної відповідальності [9].

Дослідник вважає, цілісний розвиток людини й поетапне формування її зрілості можливі за певних психолого-педагогічних умов: зміст освіти будується як людинознавство, відображає в освітніх галузях ставлення людини до світу, інших людей; виховний процес підпорядкований створенню життєвої стратегії стійкого розвитку особистості в нестабільних умовах функціонування суспільства, розв'язанню життєвих проблем вихованця під час його взаємодії з вихователем; технології навчання піднімаються на якісно новий, акмеологічний

рівень, забезпечуючи успіх і високі досягнення в навчанні кожного учня; у школі створюється освітнє середовище, що сприяє успіху, творчості, досягненню високих результатів, коли престижно добре навчатися й працювати, дотримуватися морально-правових норм взаємодії педагогів і вихованців; взаємодія з батьками спрямована на поетапне формування їх як суб'єктів педагогічного процесу, що передбачає інформаційне забезпечення, залучення до шкільних заходів, участь у батьківських зборах, творчу співпрацю в позакласній і навчальній роботі.

Наукові дослідження проведені В. Радумом доводять, що соціальна зрілість як рівень розвитку особистості визначається всією сукупністю її діяльності. Залежно від сфери прояву соціальна зрілість є певною здатністю особистості до взаємодії з соціальним середовищем, що дає їй змогу ефективно посідати відповідне місце в структурі первинних утворень [7, с. 16].

Проте, варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки питання соціально-професійної зрілості майбутнього педагога не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях.

Мета статті – проаналізувати концептуальні засади дослідження проблеми розвитку соціально-професійної зрілості вчителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідне значення у творенні школи для дитини В. Сухомлинський відводив постаті вчителя, його психолого-педагогічній та фаховій підготовці. Видатний педагог стверджував, що «зміст вчительської професії – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [14, с. 420]. На думку вченого, хороший учитель – це перш за все тонкий психолог, здатний помічати найменші емоційні зміни в поведінці свого учня; щоб розпізнати різні психологічні стани потрібно володіти професійною культурою: «Без міцної психологічної основи немає психологічної культури» [15, с. 160–167].

Відповідно він ставив досить високі вимоги до рівня професійної підготовки вчителя, адже справжнім творцем людських душ може стати педагог, який має цілісну систему особистісних якостей, духовну культуру, світоглядні переконання.

Обґрунтовуючи сутність педагогічної професії як творчого процесу, В. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що у своїй основі педагогічна праця – це творчість, наближена до наукового дослідження. «За своєю логікою, за

філософською основою, за творчим характером, – стверджував вчений, – педагогічна праця неможлива без елементу дослідження... Стає майстром педагогічної праці найшвидше той, хто відчув у собі дослідника» [15, с. 248].

Близькість педагогічної праці до наукового дослідження В. Сухомлинський вбачав у аналізі фактів і необхідності передбачати. Учитель, уважав він, який не вмів або не хоче думками проникати в глибину фактів, у причинно-наслідковій зв'язки між ними, перетворюється в ремісника, а його праця за відсутності вміння передбачати стає мукою: вчитель мучиться сам і мучить дітей [1, с. 27]. Тому, на переконання видатного педагога, необхідно вчити студентів «...бути мислителем і трудівником. Не споживати готового, а бути добувачем знань. Якщо людина не добуває знань, не переживає при цьому напруження духовних, вольових сил, до нього не дійде моє слово про людину» [16, с. 506]. Тому, що без цього не може бути розвинена – «справжня громадянська освіченість...» [12, с. 507].

Однак педагогічна творчість неможлива без праці душі вчителя. Тому однією з найголовніших вимог до вчителя, на думку В. Сухомлинського, є здатність поєднувати щирість і мудрість. Він вказував на особливу роль умінь учителя щодо професійного самопізнання і самовиховання [3, с. 44–45].

У своїй педагогічній спадщині вчений неодноразово звертається до сутності й соціальних функцій професійної діяльності вчителя як наставника дітей, посередника між дитиною та соціумом. «Головне, – підкреслює педагог, – це віра в людину, чутливість до всього хорошого в ній. Висока моральність учителя стає нині найважливішою умовою його педагогічної майстерності... Улюбленим і авторитетним учитель стає не тільки тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує у своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини» [10, с. 114].

На думку В. Сухомлинського, підготовка вчителя за покликанням може бути ефективним тільки тоді, коли вона починається задовго до педагогічного вузу. Тим, у кого зародилася мрія стати учителем, він радить: «Перевірте, випробуйте себе, не поспішайте стати вчителем. Гармонія серця і розуму – це і найважливіша риса, без якої неможливо педагогічне покликання» [15]. Тому саме в перші роки навчання у вузах повинні бути закладені основи успішної педагогічної діяльності, шляхом встановлення тісного зв'язку між теорією і практикою.

Видатний педагог уважав, що професійна зрілість, як властивість особистості означає оволодіння професійною культурою. На його думку, професійна культура вчителя – це особливості вираження його особистості в професійній діяльності. Педагогічна культура вчителя є певний ступінь оволодіння їм соціокультурним досвідом людства, глибоким знанням методології науки і вміння використовувати її досягнення на практиці в інноваційних формах. «Це жива, творча педагогіка повсякденної праці і педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя, це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці ... це багатогранність, різноманітність, точність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою» [11].

Рівень розвитку особистості вчителя визначається тим, наскільки особистість впливає на інших, яка сила її індивідуального впливу, на чому ґрунтується її авторитет. Для вчителя в професійній діяльності важливо впливу на учнів, впливу як вираження певних професійно-особистісних умінь вчителя, впливу, засновані на моральних засадах.

В. Сухомлинський виокремлює факторами, що впливають на вдосконалення професіоналізму вчителя та його педагогічної культури:

- розвиток професійної культури вчителя пов'язував з постійною творчою працею; маючи неабияку базову підготовку, фахівець, якщо не вчитиметься на досвіді (власному та інших педагогів), не зможе бути кваліфікованим учителем-професіоналом;

- високий рівень професійної культури формується в учителя протягом кількох років копіткої роботи із самовдосконалення. Розпочавшись у стінах педагогічного навчального закладу, вона триває все життя;

- професія вчителя поєднує у собі дві спеціальності, адже він має бути не тільки фахівцем зі свого предмету, а й вихова-телем, прищеплюючи учням ідеали, традиції, цінності культури;

- В. Сухомлинський вважав, що ефективний виховний вплив можливий тільки в умовах спрямованої діяльності всього вчительського колективу школи, батьків, громадськості, соціального середовища. Отже, з одного боку, вчитель є організатором, центральною фігурою, координатором навчального процесу, що висуває певні вимоги не тільки до змісту й рівня його професійної культури, але й до його ж таки духовного світу, рівня загальної культури. З іншого –

становлення вчителя як професіонала відбувається в педагогічному колективі, в процесі здобуття досвіду середовища через спрямовану соціалізацію під керівництвом директора школи. До основних елементів педагогічної культури педагог зараховував: «глибоке знання матеріалу», «безпосереднє звернення вчителя до розуму і серця вихованців», «багатство методів вивчення дитини» тощо [14, с. 452–455].

Як стверджував В. Сухомлинський, у ВНЗ необхідно створювати для студентів середовище, «де з найбільшим напруженням своїх внутрішніх духовних сил людина зможе досягти найбільших успіхів» [10, с. 94] та «повністю задовільняти індивідуальні інтереси й нахили» [13, с. 138].

Видатний педагог доводив, що різноманіття і неповторність педагогічних ситуацій вимагає від сучасного вчителя вміння самостійно переосмислювати теоретичні знання, вміння переводити їх на мову практичних дій, знаходити більш ефективні засоби педагогічних завдань.

На перший план у В. Сухомлинського виходить проблема індивідуальності. На його думку, у вихованні індивідуальність реалізується тільки за допомогою вихователя для переходу в формат «саме». Тому важливою стає проблема особистості педагога. Так складається педагогічна антропологія видатного педагога, в центрі якої вирішується питання виховання індивідуальної сутності дитини, здатності до самоосвіти, самовиховання, творчості, тобто реальний розвиток індивідуальності людини при активному впливі педагога [15]. На думку видатного педагога, необхідно розвинути індивідуальні нахили, розкрити обдарування і талант кожного шляхом включення їх в різноманітну творчу працю, створення атмосфери творчої праці в колективі [10, с. 89].

Учительська професія, відзначає В. Сухомлинський, особлива, її не можна порівняти ні з якою іншою. Предметом діяльності педагога є «інша діяльність», діяльність учнів, студентів, яку він спрямовує, організовує і регулює відповідно до цілей навчання. Тому професійна самостійність і творча активність учителя, прагнення внести в професійну діяльність щось нове, оригінальне, власне витупає як лаконічне необхідно завершення процесу формування вчителя-майстра педагогічної справи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В. Сухомлинський залишив у своїй творчій спадщині невичерпне джерело прикладів професійного зростання вчителя. Перспективи подальшої наукової розробки означеної проблеми вбачаються у

проведенні історіографічних досліджень в напрямку вивчення особливостей формування соціально-професійної зрілості у студентів педагогічних закладів та творче застосування кращого педагогічного досвіду в умовах сучасних освітніх процесів в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Глузман Н. Творче використання педагогічної спадщини в професійній підготовці вчителя / Н. Глузман // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 123. С. 24–28.
2. Коптева О. М. Формування соціально-професійної зрілості учнів закладів професійно-технічної освіти. Дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. / О. М. Коптева. – Кропивницький, 2018. – 233 с.
3. Новгородська Ю. Ідеї В. О. Сухомлинського живуть і розвиваються / Ю. Новгородська // Рідна школа. – 2002. – листопад. – С. 44–45.
4. Радул В. В. Педагогічна культура та соціальна зрілість вчителя: навч. посібник / В. В. Радул. – Кіровоград, 2000. – 36 с.
5. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість: монографія / В. В. Радул. – Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 248 с.
6. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) / В. В. Радул. – Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2011. – 254 с.
7. Радул В. В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості / В. В. Радул // Рідна школа. – № 3 (березень). – 2011. – С. 15–20.
8. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості / В. В. Радул. – Харків: Мачулін, 2017. – 441 с.
9. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): автореф. ... дис. д-ра пед. наук / В. В. Радул. – К., 1998. – 36 с.
10. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 80–96.
11. Сухомлинський В. О. Наша «скрипка» / В. О. Сухомлинський // Рад. освіта. – 1996. – 21 травня.
12. Сухомлинський В. О. На трьох китах / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 339–343.
13. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 122–139.
14. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.
15. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 303 с.

16. Сухомлинський В. О. Хто сьогодні за партою? / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 504–510.

17. Хмурина Т. О. Формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах. Дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. / Т. О. Хмурина – Тернопіль, 2013. – 297 с.

18. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: [монографія] / Г. Х. Яворська. – Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408 с.

REFERENCES

1. Hluzman, N. (2013). *Tvorche vykorystannia pedahohichnoi spadshchyny v profesiinii pidhotovtsi vchytelia*. [Creative use of the pedagogical heritage in the professional training of the teacher]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 123.

2. Koptieva, O. M. (2018). *Formuvannia sotsialno-profesiinoi zrilosti uchniv zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity*. [Formation of social-professional maturity of students of vocational education institutions]. *Dys. ... kand. ped. nauk.: 13.00.04*. Kropyvnytskyi, 2018.

3. Novhorodska, Yu. (2002 lystopad). *Idei V. O. Sukhomlynskoho zhyvut i rozvyvaiutsia*. [The ideas of V. O. Sukhomlinsky live and develop]. *Ridna shkola*.

4. Radul, V. V. (2000). *Pedahohichna kultura ta sotsialna zrilist vchytelia* [Pedagogical culture and social maturity of the teacher]. Kirovohrad.

5. Radul, V. V. (2002). *Sotsialno-pedahohichna zrilist*. [Socio-pedagogical maturity]. Kirovohrad: PVTs TOV «Imeks LTD».

6. Radul, V. V. (2011). *Sotsialna aktyvnist u strukturi sotsialnoi zrilosti (teoretyko-metodolohichniy aspekt)*. [Social activity in the structure of social maturity (theoretical and methodological aspect)]. Kirovohrad: PVTs TOV «Imeks LTD».

7. Radul, V. V. (2011). *Sotsialna zrilist yak vershyna akmeolohichnoho rozvytku osobystosti*. [Social maturity as the apex of acmeological development of personality]. *Ridna shkola*. № 3.

8. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti*. [Social maturity of the individual]. Kharkiv: Machulin.

9. Radul, V. V. (1998). *Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia (teoriia i praktyka)*. [Formation of social maturity of a young teacher (theory and practice)]. *Avtoref. ... dys. d-ra ped. Nauk*. Kiyiv.

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Liudyna nepovtorna*. [A man is unique]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T. 5. K.: Ridna shkola.

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1996). *Nasha «skrypka»*. [Our «violin»]. *Rad. osvita*. 21 travnia.

12. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Na trokh kytakh*. [On three whales]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T. 5. K.: Ridna shkola.

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Rozvytok individualnykh zdibnostei i nakhyliv uchniv*. [Development of individual abilities and students' inclinations]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T.5. K.: Ridna shkola.

14. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Statti*. [Articles]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T.5. K.: Radianska shkola.

15. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchitelevi*. [One hundred tips for the teacher]. K. : Radianska shkola.

16. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Khto sohodni za partoiu?* [Who is at the desk today?]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T. 5. K.: Ridna shkola.

17. Khmurynska, T. O. (2013). *Formuvannia sotsialno-profesiinoi zrilosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh*. [Formation of social-professional maturity of future social pedagogues in higher educational institutions]. Ternopil.

18. Yavorska, H. Kh. (2005). *Sotsialno-profesiina zrilist kursantiv vyshchykh zakladiv osvity MVS Ukrainy* [Social-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Odesa : PLASKE ZAT*.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: категорія соціальна зрілість особистості у наукових дослідженнях (30-ті рр. XX – початку XXI ст.).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLyak Mikhail Anatolievich – Candidate of the Department of Pedagogy and Educational Management, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: category of social maturity of the person in scientific researches (30-ies of the XX - the beginning of the XXI century.).

Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий